

HADŽI DŽAFEROVA – LIPANJSKA DŽAMIJA U GRAČANICI

Dženan HASIĆ

UDK 726.2(497.6 Gračanica)

SAŽETAK: U radu se govori o gračaničkoj Hadži Dažeforovoj džamiji koja je podignuta voljom čovjeka čije ime i danas nosi. No, džamija je poznatija pod imenom Lipanjska džamija. To ime je dobila, najvjerovatnije, zbog lipovog stabla koje je bilo u blizini džamije. Po tom stablu i čitavo naselje je dobilo naziv *Lipa*. Koje godine je izgrađena džamija nije poznato, niti je poznato ko je taj hadži Džafer koji je podigao džamiju. Moguće da je riječ o bogatijem čovjeku jer je u to doba obavljanje hadža bilo odraz bogatstva. Džamija je doživjela nekoliko obnova, a temeljito je obnovljena 1908. Te godine je bila sagrađena nanovo u starom izgledu. Prvobitna džamija, zbog dotrajalosti, srušena je 1934/1935. godine, da bi na njenom mjestu bila podignuta sadašnja džamija s drvenom munarom. Današnji izgled džamija duguje spomenutoj obnovi.

Ključne riječi: Gračanica, Lipanjska džamija, nacionalni spomenik

Uvod

Gračanica¹ je općina koja se nalazi na sjeveroistočnom dijelu Bosne i Hercegovine. Pripada Tuzlanskom kantonu i centar je istoimene općine. Zahvata najveći dio rijeke Spreče u njenom toku kao i dio planine Trebave. Graniči s općinama Gradačac na sjeveru, Srebrenik na istoku te Lukavac na jugoistoku. Granične općine s južne i zapadne strane su Bosansko Petrovo Selo i Doboj Istok. Općina je do rata 1992-1995. pokrivala površinu od 387 km², da bi joj nakon Dejtonskog sporazuma pripala teritorija od 219 km². Na ovom području, prema saopćenju Federalnog zavoda za statistiku iz 2012. godine, živi 52.426 stanovnika.

Gračanica od osnivanja Gračaničkog kadiluka do 19. stoljeća

Gračanički kadiluk je osnovan 1572. godine, te je bio u sastavu Zvorničkog sandžaka. Gračanica se razvila u kasabu iz jednog rudarskog sela gdje se kopala željezna ruda i talilo željezo i kao takvo spadalo je u carski has. Status kasabe dobila je nešto prije 1548 (Ramić, 2009 : 91-97). Nakon Karlovačkog mira, iz vojno-strateških razloga formiraju se kapetanije, a područja Sokola i Gračanice ulaze u sastav Gradačacke kapetanije. (Isto : 96) Zanimljivo je to da je već do 1533. pola kuća u Gračanici prihvatilo islam. Taj broj je rastao do 1548., ali je do 1604. usporeno širenje islama zbog doseljavanja

vlaha (stočara), ali i uključivanjem muslimanskih kuća u sastav kasabe Gračanica, koja je u međuvremenu osnovana. Naziv sela Gračanica je opstao u popisima uporedo s istoimenom kasabom. Kasaba je izrasla iz jednog dijela sela u kojem je prevladalo muslimansko stanovništvo koje je formiralo urbano jezgro, preko vjerskih objekata, mahala i pazarnog dana. Godine 1548. u toj kasabi zabilježene su tri mahale i jedan džemat nemuslimana. Godine 1604. kasaba je imala osam muslimanskih mahala (Mulić, 2001 : 22-31). Gračanica će na početku 17. stoljeća, sa osam mahala, utvrdom-palankom, rudnikom i čaršijom biti jedan od najznačajnijih gradova Bosanskog ejaleta (Djedović, 2005 : 112-127). Svoj ubrzan razvoj Gračanica nastavlja i do kraja 17.

¹ Prema Hamdiji Kreševljakoviću naziv Gračanica potiče od stare slavenske riječi gražd (grad). U početku se nazivala Graždanica, zatim Gradčanica, da bi danas bilo Gračanica. Najstarije

značenje ove riječi je ograđen prostor. Prema spomenutom autoru svako naselje po imenu Gračanica nalazi se u blizini nekog srednjovjekovnog grada, obično na udaljenosti pola ili sahat hoda. Najbliže

srednjovjekovno naselje u blizini današnje Gračanice je tvrđava Soko, tako je i nastao naziv naselja Gračanica. (Tihic, E., Hamzić, O. i Mujezinović I., 1988 : 13; podnožna napomena br. 1.).

stoljeća ima 11-12 džamija, petnaestak mahala, brojne obrazovno-kulturne objekte, obrazovane službenike i javne djelatnike, uz posebnosti poput vašara i značajnog broja vinograda (Isto : 117). U 18. stoljeću Gračanica posjeduje najmanje jedanaest muslimanskih bogomolja i jednu medresu (Handžić, 2001 : 31-34). Na početku 18. stoljeća javlja se nova generacija vakifa sa svojim zadužbinama, a među njima za sada najpoznatiji u ovom kraju Ahmed-paša Budimlija². U taj vakuf spadaju džamija, mekteb, sahat-kula, hamam, te objekti, zemljišni posjed i gotov novac kojim su izdržavali osnovu vakufa (Tihčić, E., Hamzić, O. i Mujezinović I., 1988 : 72). Tokom 19. stoljeća Gračanica se širi na jug niz rijeku Sokolušu (Isto: 38), a formiraju se i nove mahale između kojih i Hadži Džaferova mahala sa džamijom (Isto).

Hadži Džaferova, Lipanjska džamija – kratak historijat

U narodu se zadržalo predanje da je Lipanjsku (Hadži Džaferovu, Lipa) džamiju sagradio izvjesni Hadži Džafer i da je kod nje zasadio lipu pod kojom su ljudi boravili u hladu, čekajući namaz. Kasnije je to postalo mjesto stalnog okupljanja ljudi nazvano "pod Lipom". Tako je bilo sve dok se lipa nije osušila. Poznato je da je drvo lipe prisutno pred skoro svakom džamijom i da ima snažan simbolički značaj u religiji. Pretpostavlja se da je po toj lipi cijela mahala koja se razvila oko džamije dobila ime. Uz džamiju se nalazi harem u kojem su pretežno nišani novije dobi i petnaestak nišana od kojih su neki iz perioda osnivanja džamije. Devet od četrnaest nišana ima natpise, a na jednom od njih u kamen je uklesan natpis:

...Husejn, imam. Godina 1151.
(1738/39).

Koje godine je izgrađena džamija nije poznato, niti je poznato ko je

taj hadži Džafer koji je podigao džamiju. Moguće da je riječ o bogatijem čovjeku jer je u to doba obavljanje hadža bilo odraz bogatstva (Kurtović, 2011.). Džamija je doživjela nekoliko obnova, a temeljito je obnovljena 1908. Te godine je bila sagrađena nanovo u starom izgledu (Isto). Prvobitna je džamija zbog dotrajalosti srušena 1934/1935. Godine, da bi na njenom mjestu bila podignuta sadašnja džamija s drvenom munarom (Odluka i obrazloženje KONS BiH, 2011). Današnji izgled džamija duguje spomenutoj obnovi. Na čelu odbora koji je vodio obnovu bio je čuveni gračanički kadija hzf. Ibrahim ef. Mehinagić (Kurtović, 2011). Karakteristika ove džamije jeste da ona ne posjeduje vakufnamu (Hamzić, 1998 : 25). Džamija se prvi put spominje krajem 18. stoljeća u *sidžillu* gračaničkog kadije, tačnije 1790-ih godina (Kurtović, 2011). Džamija je sagrađena blizu raskrsnice u mahali Lipa i bila je sagrađena bondruk konstrukcijom sa ispunom od ćerpiča. Dimenzije džamije su iznosile 5 x 4 ili 6 x 4 metara s niskim drvenim šišetom (tavanicom) i malom drvenom munarom. U džamiji se klanjala džuma i bajram-namaz. U narodu se zadržalo predanje da je džamiju sagradio izvjesni hadži Džafer i da je kod džamije zasadio lipu pod kojom su ljudi boravili u hladu, čekajući namaz. Kasnije je to postalo mjesto stalnog okupljanja ljudi nazvano "pod Lipom". Običaj je bio da se za

Hadži Džaferova, Lipanjska džamija

Kurban-bajram "prinose" kurbani pod tom lipom. Tako je bilo sve dok se lipa nije osušila. Neki smatraju da je po toj lipi cijela mahala koja se razvila oko džamije dobila ime (Isto). Džamija je zbog dotrajalosti srušena 1934-1935. godine, da bi na njenom mjestu bila podignuta nova džamija s drvenom munarom, koja također ima bondruk konstrukciju, ali sa ispunom od cigle (Isto). Drvena munara s otvorenom galerijom ima oblik kamene munare. Pretpostavka je da se ovakav tip munara počeo graditi u 19. stoljeću. Uz staru džamiju bila je i česma u koju je dovedena voda drvenim čunkovima s Drijenče za potrebe džamije i mahale. Taj vodovod je služio do 1937. godine, kada su drveni čunkovi zamijenjeni željeznim cijevima (Isto). Džamija je obnovljena i renovirana 1996. godine. Tom prilikom na zatvoreni ulazni trijem dograđena je nadstrešnica, a u unutrašnjosti navedenog trijema

² Poslije 1686. Ahmed-paša doseljava u Gračanicu. Oko 1700. godine izgradio je džamiju koja je danas poznata u

narodu pod nazivom Bijela džamija. Pored džamije izgradio je i hamam, te sahat-kulu koja je visoka 27 m.

(Tihčić, E., Hamzić, O. i Mujezinović I., 1988 : 37)

Hadži Džaferova džamija – mihrab

Hadži Džaferova džamija – minber

izvršena je dogradnja pregradnog zida koji onemogućuje pristup stepeništu koje vodi ka mahfilu.³

Opis džamije

Ova džamija pripada tipu jedno-prostornih džamija s drvenom muna-rom s ulaznim trijemom. Objekt ima pravougaonu osnovu vanjskih dimenzija 6,60 × 8,58 metara. S obje strane od ulaza nalazi se po jedan prozorski otvor dimenzija cca 1,07 × 2,10 m. Centralni molitveni prostor je dimenzija cca 6,30 × 6,00 m, a visina, mjerena od poda do tavanice, iznosi cca 4,87 m metara. U jugoistočnom zidu nalazi se mihrab, čija niša ima dimenzije cca 89 × 272 × 45 cm (širina /visina/dubina). Jednostavne je izvedbe i ukrašen samo pravougaonim okvirom dimenzija cca 163 × 272 cm, koji iz ravni zida izlazi za cca 30 cm. Na vrhu okvira nalazi se drvena ukrasna lajsna svijetloplave boje⁴. Desno od mihraba nalazi se drveni minber, jednostavne izvedbe s profilacijom na bočnoj strani i ispod kupe (dimenzija cca 80 × 265 × 50 cm / širina × dužina × visina do kupe minbera). Minber

ima deset stepenika. Iznad podija su izvedena četiri stuba na čijem vrhu se nalazi kupa s alemom. Bočne strane su zatvorene daskom. Minber je obojen u svijetloplavu boju. Osmougaona munara je drvena, s otvorenom galerijom i ima sve elemente kamene munare. Munara je obložena pocinčanim limom. Ukupna visina munare iznosi cca 15 metara, a visina do galerije (šerefe) cca 10 metara, mjereno od kote poda centralnog molitvenog prostora, gdje se nalazi podnožje munare. Blago se sužava prema vrhu. Ulaz u muna-ru se nalazi u zatvorenom trijemu. Osmougaoni oblik munare nije vidljiv u centralnom molitvenom prostoru jer je stepenište munare obloženo talpama. Talpe su obojene u svijetloplavu boju. Dimenzije munare u centralnom molitvenom prostoru su cca 1,45 × 1,45 metara. Džamija je izvedena bondruk konstrukcijom sa ispunom od cigle. Debljina zidova iznosi cca 15 cm. U enterijeru na zidovima pogrešno⁵ su ispisana imena: na mihrabu – Allah Svevišnji i Muhammed, mir s njim; na jugoistočnom zidu – Omer i Husejn, Bog bio zadovoljan s njima; na jugozapadnom zidu – Ebu Bekir

i Ali, Bog bio zadovoljan s njima; i na sjeveroistočnom zidu – Hasan i Osman, Bog bio zadovoljan s njima. (Odluka i obrazloženje KONS BiH, 2011) Ova džamija je svojim položajem bila izložena granatama agresora. Agresorski zločinci često su gađali džamiju, ali je Uzvišeni Allah dao da nijedna granata ne padne na sami objekat, iako je nebrojeno granata palo u harem, te su tim prilikama granate padale i na kuće u okolici harema. Od mnogih gelera devastirana je fasada džamije i mnogi okolni nišani na mezarima.

Proglašenje Hadži Džaferove (Lipanjke) džamije nacionalnim spomenikom

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, na osnovu člana V stav 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i člana 39. stav 1. Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, na sjednici održanoj od 21. do 24. novembra 2011. godine u Sarajevu, u sastavu Zeynep Ahunbay, Martin Cherry, Amra Hadžimuhamedović,

³ Uz peticiju za proglašenje Lipanjske džamije u Gračanici koju je Centar za islamsku arhitekturu Sarajevu podnio 10. 02. 2003. godine Komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika dostavljen je karton objekta koji je dio "Registra džamija

u BiH" u kojem se navodi da je popravka džamije urađena 1996. godine. (Odluka I obrazloženje KONS BiH, 2011)

⁴ Napominjemo da ova džamija nije okrenuta tačno prema jugoistoku, već je više zakrenuta istoku.

⁵ Kada se kaže pogrešno, u ovom slučaju se misli da nisu napisana ustaljenim redoslijedom, a ne da u levhama postoji greška jezičke ili druge naravi.

Dubravko Lovrenović (predsjedavajući) i Ljiljana Ševo donijela je odluku da se spomenuta džamija proglasi Nacionalnim spomenikom. U zaključku spomenute odluke se navodi:

Primjenjujući Kriterije za proglašenje dobra nacionalnim spomenikom, Komisija je donijela odluku kao u dispozitivu. Odluka je zasnovana na sljedećim kriterijima:

- Vremensko određenje
- Historijska vrijednost
- Umjetnička i estetska vrijednost
- Vrijednost konstrukcije
- Čitljivost (dokumentarna, naučna, obrazovna vrijednost)
- Svjedočanstvo o određenom tipu, stilu ili regionalnom maniru
- Simbolička vrijednost
- Sakralna vrijednost
- Vežanost za rituale ili obrede

- Značaj za identitet grupe ljudi
- Ambijentalna vrijednost
- Odnos oblika prema ostalim dijelovima cjeline
- Značenje u strukturi i slici grada
- Objekt ili grupa objekata je dio cjeline ili područja
- Izvornost
- Materijal i sadržaj
- Namjena i upotreba
- Tradicija i tehnike
- Položaj i smještaj u prostoru
- Duh i osjećanja
- Jedinственost i reprezentativnost
- Jedinственost ili rijedak primjerak određenog tipa ili stila. (Odluka i obrazloženje KONS BiH, 2011)

Zaključak

Mного je građevina, spomenika kulture, džamija, medresa, česmi, ili

pak ljudi u našoj prošlosti o kojima mi gotovo ništa ne znamo, ili znamo veoma površno. Svi moramo učestvovati u očuvanju naše povijesne, kulturne, civilizacijske, književne i svake druge baštine kroz pisanje o njoj, pripovijedanje mladima, jer je to naš identitet. U istinitost izreke Oswalda Spenglera da je grad nacija mogli smo se osvjedočiti tokom prethodne agresije, u toku koje smo bili svjedocima htijenja i napora da se rušenjem uništi i ovaj dio islamske baštine na području Bosne i Hercegovine, jer u gradovima su arhive, knjižnice, javne česme, mostove, džamije i brojna druga arhitektonska zdanja koja svjedoče postojanje i stabilnost neke nacije, a u slučaju agresije na Bosnu i Hercegovinu, bošnjačke nacije.

Literatura i izvori

Djedović, R., (2005). Urbane prilike i razvoj naselja u nahiji Sokol (Gračanica) u 16. i početkom 17. stoljeća. *Gračanički glasnik*, br. 20/10. Gračanica: Monos.

Handžić, A., (2001). Urbani razvoj Gračanice u 16. i 17. vijeku. *Gračanički glasnik*, 2001, br. 12/6. Gračanica: Monos.

Hamzić, O., (1998). Gračaničke džamije – historija i predanje. *Gračanički glasnik – časopis za kulturnu historiju*, br. 5. Gračanica: Monos.

Tihić, E., Hamzić, O. i Mujezinović I., (1988). *Gračanica i okolina u NOB-u i revoluciji*. Gračanica : Komisija za istoriju Opštinskog komiteta SK BiH i Opštinski odbor SUBNOR-a Gračanica.

Mulić, J., (2001). O razvoju gradskog naselja Gračanica u 15. i 16. vijeku, *Gračanički glasnik*, br. 12/6. Gračanica: Monos.

Ramić, E., (2009). "Upravno-pravni status kadiluka Gračanica u okviru Zvorničkog sandžaka", *Gračanički glasnik*, br. 27/14. Gračanica: Monos.

<http://www.fzs.ba/saopcenja/2012/14.2.1.pdf>
Odluka KONS BIH o proglašenju dobara nacionalnim spomenicima br. 06.3-2.3-77/11-40 i obrazloženje (2011), Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika BiH. Pristupljeno 02.03.2013. http://www.kons.gov.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=3367.

Kurtović, F., (2011). *Hadži Džaferova ili Lipanjska džamija*. Pristupljeno 3.03.2013. na <http://www.youtube.com/watch?v=ws0OGBjUMLU>.

الموجز

مسجد الحاج جعفر – ليبانيسكا
(مسجد الزيزفون) في غراتشانيتسا

جنان هاسيتش

يتحدث المقال عن مسجد الحاج جعفر – ليبانيسكا (مسجد الزيزفون) في غراتشانيتسا الذي بني بناء على رغبة الشخص الذي ما زال المسجد يحمل اسمه حتى اليوم. واشتهر هذا المسجد باسم مسجد ليبانيسكا ويعني مسجد الزيزفون، نسبة إلى شجرة الزيزفون التي كانت تقف بجواره. حتى إن الحي بأكمله سمي حي ليبا (حي شجرة الزيزفون). إن سنة بناء المسجد غير معروفة، ولا يعرف شيء عن الحاج جعفر الذي بناه. وعلى الأرجح أنه كان من أثرياء عصره، لأن استطاعة أداء الحج كانت آنذاك من علامات الثراء. تم ترميم المسجد عدة مرات، وأعيد بناؤه من الأساسات سنة ٨٠٩١ دون تغيير صورته. وفي عام ١٣٩١/٥٣٩١ هدم المسجد بسبب قدمه وأقيم مكانه المسجد الحالي بمئذنته الخشبية.

Summary

HAJJI DŽAFER'S MOSQUE –
LIPANJSKA MOSQUE IN GRAČANICA

Dženan Hasić

The article relates about Hajji Džafer's mosque in Gračanica that was built by the will of man whose name it carries even today. However, the mosque is better known by the name *Lipanjska mosque*. This name, most probably, it got due to the linden tree (lipa) that used to be nearby the mosque. By that tree the settlements also got the name *Lipa*. The year when the mosque is constructed is not known, neither is it known who was that Hajji Džafer who built the mosque. It is possible that it was some wealthy man because at that time only the rich could go for hajj. However, the mosque was reconstructed at the number of occasions, and was rebuilt from the foundations in the year 1908. Then it was newly constructed, but in its old form. The original mosque was, due to deterioration, demolished in year 1934/1935, and in its place, the mosque with the wooden minaret as we see it today was constructed.